

КРИТИКА ЯК ЗАСІБ ОСМИСЛЕННЯ СУТНОСТІ ПРАВА

УДК 340.121

Впродовж віків мислителі не можуть розгадати, що собою представляє право; з якою метою люди придумали писане право та які критерії його сутності? І взагалі, чи є сенс такого права, тобто чи виконало (виконує) воно свою роль та ін. Зрештою, а може право це не закони, що творяться волею людей і щось вище, ніж закон? Можливо, право – це органічна складова світу природи, чи самої природи людини? Або чи можливе щасливе і справедливе суспільство без права? Адже правова реальність суспільства засвідчує, що не завжди правові системи будуються на засадах моральних цінностей. Ці питання актуальні і сьогодні. Бо однозначних відповідей на них не знайдено. Вони і надалі залишаються проблемним полем філософії права, як наукової і навчальної дисципліни. Питання, “Що є право (який його сенс)?” є основним для філософії права, адже від відповіді на нього безпосередньо залежить вирішення всіх інших найважливіших проблем, у тому числі у сфері правотворчості й правозастосування. Це питання є філософським, оскільки співвідносить право з людським буттям [6, с.23]. Російський вчений В.Нерсесянц підкреслює, що філософія права “досліджує зміст права, його сутність і поняття, його основу й місце у світі, його цінності й значущість, його роль в житті людини, суспільства й держави, у долях народів і людства” [4, с.7].

Мета нашого дослідження – обґрунтувати те, що критика є методом філософії права, і вона (критика) виступає одним із найрезультативніших засобів осмислення сутності права, більш глибокого розуміння правової дійсності. Новизна статті полягає в тому, що в юридичній літературі, немає фундаментальних досліджень з цих питань

Автори підручника “Філософія права” В. Бачинін і М.Панов, як названі вище філософи права, підкреслюють, що дана дисципліна звертає основну увагу на дослідження змісту права, його розумінні. Здавалось би, що філософія права вивчає ті питання, що і теорія права. Однак це не так. Бо, наприклад, якщо з точки зору теорії права пояснення про те, що в основі права лежить воля держави є майже достатнім, то для філософії права явно ні. Бо, по-перше, для філософського підходу до розуміння права тут не вистачатиме хоча б таких відповідей на питання: на яких цінностях базується ця воля? з якою метою буде використовуватись волеустановлене право та ін. По-друге, “філософія права віддає перевагу пошуку тих основ і смислів, які роблять право правом, а не чим-небудь

іншим. Вона шукає ці смисли й у самому праві, і в суміжних із ним галузях. Її цікавлять передумовні знання не скільки про саме право, стільки про те, без чого воно не могло б бути правом” [1, с.13].

В цьому зв’язку напрошується необхідність щодо деяких уточнень специфіки філософії права. Вони полягають у необхідності бачення відмінності між науковим пізнанням права і його філософським осмисленням. Вивчаючи закономірності функціонування права, як соціального явища, теорія пояснює (описує) право, правову реальність такими, якими вони є. В той же час філософський підхід ставить перед собою мету не просто пояснити правову реальність, а зрозуміти цю реальність. Тому правову реальність слід розглядати як взаємозв’язок економічних (та інших) інтересів в соціумі та загальнолюдських цінностей, а також з погляду відображення ним ідей рівності і справедливості, з погляду його призначення й ефективності. Отже, “філософія права – це філософське вчення про право, що відповідає на питання, які виникають у правовій сфері методом філософії” [6, с.15-16].

В історії філософсько-правової думки були і є різні погляди щодо визначення філософії права. Йде також сучасна дискусія про предмет цієї дисципліни [6, с.6-10]. Проте, із цих розбіжностей можна визначити те спільне, що об’єднує різноманітні погляди. З нашої точки зору, це – завдання філософії права. Володимир Кузнецов виділяє такі основні завдання філософії права: “розуміння, обґрунтування, оцінку й критику правових систем та інститутів, правової практики й методів дослідження права, правових понять і теорії” [2, с.12].

У відповідності до теми дослідження нас в основному цікавлять такі важливі завдання (мети) філософії права, як оцінка права і конструктивна критика правових систем. Мова йде, перш за все, про ідеал права, тобто про те, яке його призначення й значущість в житті людини, суспільства, про оцінку права з погляду реалізації ним ідей справедливості й рівності та інших етичних цінностей. Оцінювання права передбачає, що уже досягнуто розуміння того, яким право має бути, бо інакше не можливо виробити критерії оцінки правової дійсності.

Що стосується критики права, то вона передбачає, що аналітика є вже певне розуміння чинного права, його позитивних рис і вад. Конструктивна критика, а саме така критика притаманна філософії права, уточнює розуміння права. Критика, зазвичай, загострює увагу й на аспектах права, не усвідомлених певною правовою концепцією [2, с.16].

Що стосується критики, то окремим наукам, в тому числі і чисто юридичним, не притаманна критична оцінка своїх основних теоретичних положень. Тільки філософія по своїй природі критична, вона

оцінює свої підстави. Розглядаючи поняття “рефлексії”, автори навчального посібника “Філософія права” зауважують, що метод цієї дисципліни можна визначити терміном “рефлексія” чи “критика”, і тому критика є обов’язковим елементом філософсько-правового пізнання. В цьому зв’язку вони підкреслюють, що німецький філософ моралі і права О.Гюффе рефлексію основ права і держави визначає як критичний аналіз “легітимізації й обмеження політичного співтовариства”. В той же час, з іншого боку, рефлексія філософії права, як критичного аналізу своїх основ, виступає в якості обговорення і дискурсу, зокрема, і як “філософський дискурс справедливості”. Тому рефлексію і дискурс можна назвати найважливішими особливостями методу сучасної філософії і філософії права [6, с.15].

Логіка подальшого нашого дослідження вимагає розкриття (хоча б в загальному) поняття “критика” та його об’єктивних чинників. Так, наприклад, “Новий тлумачний словник української мови” пояснює, що критика це “розгляд і оцінка чогось з метою виявлення та усунення вад, хиб; коментар, судження, оцінка, аналіз ... Негативне судження про щось” [5, с.8]. Однак, таке тлумачення цього поняття ще в повній мірі не наближає нас до розв’язання проблеми, що розглядається. З огляду на це нам необхідно розглянути критику як філософську категорію. Але критика в такій якості, на жаль, не знайшла ґрунтового дослідження у філософській науковій літературі. Навіть сучасні філософські енциклопедичні словники не вміщують статей для висвітлення цього поняття [3, с.24] або дають дуже скупі роз’яснення. Так, “філософський словник 1986 року” [7, с.316-317] пояснює, що в науковому пізнанні критика це - “спосіб розвитку знання, який зумовлюється тим, що критерієм істинності знання є суспільна історична *практика*” [7, с.316-317]. Як бачимо, критика є необхідним моментом пізнання істини, вона є однією із частин пізнавального процесу.

На наш погляд, *об’єктивною основою критики* є суперечливий процес історичного розвитку, різноманітні суспільні інтереси людей, боротьба між новим і старим баченням або теоретичними підходами подальшого розвитку суспільства, подолання недоліків в свідомості людей. Гносеологічні коріння критики полягають в постійному незадоволенні людини об’єктивним світом і її прагненні пізнати, змінити і удосконалити цей світ, а також в суспільних суперечностях. Сутність критики полягає в пізнанні і розкритті суспільних суперечностей, помилок, недоліків, що виникають в життєдіяльності людей з метою їх подолання та усунення.

Отже, можна зробити висновки, що критика – універсальний метод пізнання та удосконалення суспільних явищ. Вона цілком може стати

засобом вирішення завдань філософії права, про що йшла мова вище, та розв'язання багатьох проблемних питань, що належать до проблемного поля цієї юридичної дисципліни. Зазначимо, що ряд проблем філософії права відрізняються своєю глибиною, важливістю і складністю дослідження. Це вимагає наявності у юристів, політиків, державних діячів не загальних уявлень, а досить ґрунтовних знань про право взаємопов'язаних з філософським підходом до його розуміння.

Про деякі з них ми вже вели мову на початку нашого дослідження. Але їх є набагато більше. Скажімо, як визначити позитивні і негативні (або навіть небезпечні) моменти (можливості) тих чи інших підходів до праворозуміння? Що таке правова реальність, тобто як проявляє себе право в житті суспільства? Чи можливі свобода, рівність, справедливість без права? Що таке правова система і її сутність? Яка природа правових норм? Як пов'язане право з такими феноменами як влада, суспільство, мораль, людина та ін?

Вищезазначене дає нам підстави твердити, що критика як об'єктивний спосіб пізнання, яка витребувана суперечливими реаліями людського буття та його розвитку, якраз є тим засобом, що уможливорює глибше проникнення в сутність права, його осмислення. Вона також, на нашу думку, виступає необхідною умовою удосконалення права, недопущення зіткнень суспільних суперечностей, які могли б мати руйнівні дії на суспільство. Найбільша небезпека таких зіткнень можлива якраз там, де з допомогою волеустановленого права державна влада вибудовує диктаторські, деспотичні та інші недемократичні режими в суспільстві.

Для запобігання негативним явищам в суспільстві, в долі людей у ХХ столітті започаткована нова течія “правовий критицизм” як напрям у філософії права. Прибічники цього напрямку намагаються довести суттєву невизначеність сучасних правових систем, випадковий характер багатьох правових норм і принципів, їх політичну заангажованість, легітимізацію правом соціальної несправедливості.

Отже, такий підхід щодо методу філософії права та поняття критики дає можливість зробити висновок, що тільки при допомозі конструктивної критики можна прийти до більш глибокого розуміння права, його сутності, а також усунути недоліки права, правотворчої та правозастосовчої діяльності.

1. Бачинін В.А., Панов М.І. Філософія права: Підручник для юрид. спец-ей вищих навч. закладів освіти. – К.: Видавничий дім “Ін Юре”, 2002. – 472с.
2. Кузнецов В.І. Філософія права. Історія та сучасність: Навчальний посібник. – К.: ВД “Стиль”: ПЦ “Фоліант”. 2003. – 382с.
3. Наприк. Філософський енциклопедичний словник. / За заг. ред. В.І. Шинкарука та ін. // Видавництво “Абрис”. – К., 2002. – 742с.

4. Нерсесянц В.С. Філософія права. – М.: Норма-Инфра, 1999. – 647с.
5. Новий тлумачний словник української мови: у 3-х т.Т.2.К., 2007.
6. Філософія права: Навч. посіб. / О.Т.Данільян, Л.Д.Байрична, С.І.Максимов та ін.; За заг.ред. О.Т.Данільяна. – К.: Юрінком Інтер, 2002. – 272с.
7. Філософський словник // За заг. ред. академ. АН СРСР В.І. Шинкарука. – Київ, Головна редакція Укр.. Ред.. Енциклопедії, 1986.

Naum M.Yu.

The Criticism as an Object of Perception of law Essence

The questions of object and tasks of law philosophy are discussed in the article. The concept of criticism is considered as to the mean of comprehension of right essence.

Keywords: right, legal reality, philosophy of right, critic.